

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ім. Г. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. М. ДРАГОМАНОВА

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ» ім. І. СІКОРСЬКОГО

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ ІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ»

REPORTS OF THE IX INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE "A PERSON, A SOCIETY, COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES"

м. Харків, 21–22 жовтня 2021 р.

Харків
2021

УДК 740+656+338

ББК 87

Л 93

Головні редактори:

Панченко С. В. – доктор технічних наук, професор, академік Транспортної академії України, ректор Українського державного університету залізничного транспорту

Андрущенко В. П. – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

Редакційна колегія:

Абашинік В. О. – д-р філос. наук, професор

Бакланов О. М. – д-р хім. наук, професор

Близнюк Л. М. – канд. філол. наук, доцент

Ватуля Г. Л. – д-р техн. наук, професор

Вельш В. – габілітований д-р філос. наук, професор

Даніліян В. О. – канд. філос. наук, доцент

Дудін О. А. – канд. техн. наук, доцент

Змій С. О. – канд. техн. наук, доцент

Колеснік К. Е. – канд. іст. наук, доцент, академік ТАУ

Куценко М. Ю. – канд. техн. наук, доцент

Новіков Б. В. – д-р філос. наук, професор

Павлов В. І. – канд. філос. наук, доцент

Панченко В. В. – канд. техн. наук, доцент

Петрушов В. М. – д-р філос. наук, професор

Соломніков І. В. – канд. екон. наук, ст. викладач

Толстов І. В. – канд. філос. наук, доцент

Устенко О. В. – д-р техн. наук, професор, академік ТАУ

Затверджено до друку Вченою радою Українського державного університету залізничного транспорту (протокол № 9 від 22.09.2021 р.)

Л 93 Людина, суспільство, комунікативні технології : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. 21–22 жовтня 2021р. / відп. за випуск Н. В. Алексєєнко. Харків : ДІСА ПЛЮС, 2021. 340 с.
ISBN 978-617-7927-79-1

УДК 740+656+338

Друкується в авторській редакції

ISBN 978-617-7927-79-1

© Авторський колектив, 2021

образів нової ери, Сьогодні вкрай необхідно продукувати сучасний інтелектуальний продукт на рівні вимог і викликів ХХІ століття.

Таким чином, можна стверджувати, що світ в епоху глобалізації трансформується швидкими темпами. Філософська наука змінюється одночасно із світом. Сучасні філософи намагаються зрозуміти сучасний соціокультурний простір із позицій посилення соціальної транзитивності і глобалізаційних процесів. Серед фундаментальних проблем сучасної української філософії – рефлексія особистості, її ідентичність; проблеми пізнання та освіти; комунікації і релігії, суспільних трансформацій та нових соціальних феноменів.

Список використаних джерел

Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб.наук.праць / редкол. М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. М. Слюсар, О. В. Чаплінська [та ін.]. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2021. 210 с.

Савицька І.М. Сучасні проблеми філософії освіти в контексті традицій та інновацій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 1. С. 125-129.

ДАХНІЙ А. Й., *д.філос.наук, доцент*

Львівський національний університет імені Івана Франка

Львів, Україна

**ФЕНОМЕН «ПОЗИТИВНО-ПРЕКРАСНОЇ ЛЮДИНИ У СУЧАСНОМУ
СВІТІ У КОНТЕКСТІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ МОТИВІВ РОМАНІВ
ФЬОДОРА ДОСТОЄВСЬКОГО**

Як відомо, російський письменник ХІХ століття Фьодор Михайлович Достоевській (1821-1881) належить до найвизначніших представників екзистенційної літератури. Його твори, ставши шоком, приголомшливим відкриттям, своєрідним одкровенням як для російської, так і для європейської публіки другої половини ХІХ ст., водночас виявили і подекуди просто дивовижну пророчість його передчуттів – зокрема, щодо здійснення катастрофічних історичних подій у ХХ ст. – і залишаються вельми впливовими дотепер, про що, зокрема, свідчить ціла низка їхніх екранізацій, кінематографічних і театральних «прочитань» (як приклад можна назвати роман

«Біси», який свого часу «адаптував» для театральної сцени Альбер Камю, а для кінематографа – Анджей Вайда).

Характерно, що всі ці дослідники, як правило, намагаються розглянути теми й ідеї творів Достоевського в контексті сучасних антропологічних і соціокультурних проблем (при цьому інколи з'являються на перший погляд доволі несподівані контексти - наприклад, актуалізується постать «підпільної людини» – через нашумілий фільм «Матриця» чи ведуться пошуки передумов виникнення сучасного тероризму, чи вказується на спорідненість деяких персонажів Достоевського з філософією Ніцше, чи з'ясовується співвідношення між розумом та вірою).

Водночас, попри його загальну відомість і визнаність у межах літературної й відтак літературознавчої сфери, Достоевській є все-таки дещо менш знаним чи, скажемо так, менш згадуваним чи вводжуваним у відповідний контекст у царині філософських дисциплін. Якщо ж подібне таки трапляється, то найчастіше у випадку з філософією існування. Ба більше: російського письменника зараховують, поряд з К'єркегором, до вельми впливових попередників екзистенційної філософії.

Звісно, не секрет, що інтерес до ідей Достоевського свого часу, більшою чи меншою мірою, виявляли і Ясперс, і Бердяєв, і Шестов, і Сартр, і Камю, і Гайдеггер (згідно зі свідченням відомого дослідника Гайдеггера – Отто Пьогтелера, у приватній розмові з ним філософ констатував, що у роки Першої світової війни ту частину молоді, яка шукала нових шляхів, дослівно: «яка прагнула нових берегів», приваблював не стільки навіть Ф. Ніцше, скільки Ф. Достоевській; відомо про наявність у Гайдеггеровому робочому кабінеті портрета Достоевського (поряд з портретом Паскаля) – ще одне яскраве свідчення фактору певної інспірації з боку росіянина).

Проте назване зараховування до традиції екзистенційного мислення багатьом може видатися сумнівним – не останньою чергою внаслідок досить критичної самооцінки Достоевського щодо своїх здібностей стосовно філософії: очевидно, йшлося передовсім про цілковиту відсутність у нього схильності до дискурсивно-раціоналістичної форми викладу ідей, нехіть до сухого спекулятивного теоретизування на високому щаблі абстрактності (тим більше, що в його епоху, себто у ХІХ сторіччі, філософія сприймалася у Росії – де особливого поширення набували ідеї німецького ідеалізму – головне саме в такому абстрактно-спекулятивному ключі). Достоевській відверто визнавав себе слабким у філософії, «але не в любові до неї, – додавав він у листах до друзів, – в любові до неї я сильний».

І, власне, ця любов, ця прихильність дуже яскраво проявилися у багатьох його літературних спробах, зокрема, у «Нотатках із підпілля» та особливо у тих романах, що були написані впродовж «післясибірського» періоду: саме тоді з'явилися його п'ять найвизначніших творів – «Злочин і кара», «Ідіот», «Біси», «Підліток», «Брати Карамазови». Прикметною можна вважати позицію князя Мишкіна з «Ідіота» – він, хоча і з деяким ваганням, погоджується із припущенням сестер Єпанчіних, згідно з яким він є філософом і не позбавлений наміру їх повчати [1, с.61].

Філософська складова романів Достоевського є настільки важливою, що самі ці романи без будь-якого перебільшення можна, і, вочевидь, потрібно, називати філософськими. При цьому треба повсякчас пам'ятати, що з-поміж розмаїття філософських проблем центральною і, по суті, єдиною для письменника залишалася проблема антропологічна.

Конститутивним підґрунтям для розробки цієї проблеми постають, знову ж таки, цінності християнства. Тут Достоевській проявляє близькість до свого старшого сучасника Сьорена К'єркегора; до речі, росіянина можна було б загалом охарактеризувати у спосіб, що його для власної самоідентифікації обрав данець – «релігійний письменник», тобто той, хто прагнув повернути, чи радше повернути своїх безрелігійних сучасників до християнства – таке завдання стояло для російського романіста не менш гостро, не менш драматично і невідкладно, ніж для данського мислителя.

Інакше кажучи, вчення про людину, антропологія, метафізика людини або, як влучно висловлювався Бердяєв, «досвідна метафізика людської природи» – ось предмет основних життєвих і творчих устремлінь Достоевського. Людина становить для російського романіста основу, центр, серцевину будь-яких розмірковувань, тим первісним полем сенсів, з якого має виходити і розвиватися будь-яке філософське обговорення. За словами Бердяєва, «Достоевській – передовсім великий антрополог, дослідник людської природи, її глибин і її таємниць. Вся творчість якого – антропологічні дослідження й експерименти». Тут вартим уваги є свідчення Н. Н. Страхова, першого біографа Достоевського. У своїх спогадах він зауважує таку деталь: як з'ясувалося, під час закордонних подорожей письменника останнього «... не цікавила надто ні природа, ні історичні пам'ятники, ні твори мистецтва... вся його увага була спрямована на людей, і він схоплював лише їхню природу й характери...» [2, с.216].

Водночас важливо зауважити, що тут було не просто зацікавлення антропологічною проблематикою, а тлумачення її в екзистенційному руслі,

тобто з превалюванням акцентування на проблемах, обговорення яких органічно «вплітається» в сюжет і «проступає» в контексті подій, зазвичай, не просто напружених, але й драматичних, причому проблеми ці стосуються головно кризових, переломних моментів у конституюванні особи. А такими є проблеми страху, смерті, провини, страждання, сумління і відповідальності, вибору, свободи, сенсу людського існування. Отже, означені питання постають у максимальній загостреності й драматичності, а одним із радикальних висновків, які роблять герої Достоєвського, стає теза про небезпеку утвердження антропофагії («поїдання людей», утвердження звіра – про це йдеться в «Братах Карамазових») – очевидно, негативістська діалектика людського існування, яку розробив К'єркегор, стверджуючи неминучість виходу до рятівних істин лише через проходження дуже важкого і драматичного досвіду, перебуває в тому ж руслі.

Філософічність творів Достоєвського визначалася ще однією, значно більш загальною, обставиною. Російська література, надто у XIX сторіччі, інтегрувала в себе багато тих функцій, які, скажімо, в західноєвропейських країнах, зазвичай, розроблялися і здійснювалися в інших, чітко відокремлених і добре організованих, сферах людської діяльності. В Росії, де, як відомо, поет був завжди кимось значно більшим, ніж просто поетом, література виступала особливою сферою конституювання самосвідомості особи та суспільства. В Росії у важкому становищі майже завжди перебували церква, суд і школа, відтак російській літературі заледве не з самого моменту її виникнення і утвердження, довелося взяти на себе обов'язки духівника, «совісного судді» і вчителя суспільства, тому російська література, яка ніколи не хотіла (не могла?) бути лише літературою, у своєму, очевидно, найпліднішому – XIX столітті – визначалася значним впливом філософських узагальнень, постановкою смисложиттєвих питань, чого не було, і не могло бути, в інших європейських літературах, до того ж названі питання щоразу ставили і в контексті існування людської особи, і в контексті суспільного розвитку. В умовах, коли, по суті, не творилися філософські системи, саме літературні твори містили, так би мовити, велику питому вагу філософії, надто коли порушувалися питання, які торкалися сенсу існування людини чи суспільства

У таких специфічних, унікальних, характерних лише для Росії, умовах романи Достоєвського постали не просто талановитим витвором художнього слова, організованого за певними канонами письменницької майстерності, а інтегративним, синкретичним творінням цілісного людського духу, причому одним із найпотужніших їхніх елементів стала філософія, конкретніше,

філософія людини: зрештою, художня література у тому вигляді, як її розумів і сповідував Достоевський, поставала передовсім і майже виключно як людинознавство (Нобелівський лауреат, мексиканський письменник Октавіо Пас свого часу слушно підкреслював ту обставину, що твори російського письменника читають не як белетристику, а як дослідження саме природи людини: вплив Достоевського «не є винятково літературним, а духовним і життєвим: багато поколінь бачили в його романах не вимисел, а дослідження душі людської»).

Вже йшлося про антропологічність мислення Достоевського. Однак треба врахувати ту особливість, що антропологічне питання сприймається письменником і як щось найважливіше для людини, і водночас як щось вельми складне і таємниче. «Людина є таїна. Її потрібно розгадати, і якщо розгадуватимеш усе життя, то не говори, що втратив час; я займаюсь цією таїною, бо хочу бути людиною» [1, с. 20]. Це знамениті слова з листа Фьодора Достоевського братові Михайлові, написані письменником ще у вісімнадцятирічному віці, проте вони стали своєрідним кредо письменника на все його життя.

Та й справді, у романах Достоевського герої зайняті розгадуванням найглибших антропологічних таємниць (у «Підліткові» загадка складного, суперечливого, ірраціонального характеру Версілова з його дивовижною долею, загадка незвичайної людини є водночас загадкою про людину взагалі). Проте це розгадування ніколи не є остаточним: у кожному з нас зберігається щось, що так і залишиться нерозкритим для нащадків, що ми заберемо з собою в могилу, скільки б аркушів паперу ми не списали, якими б щирими і відвертими при цьому не намагалися бути. Саме на таку думку - яка, до речі, зближує Достоевського з Л. Вітгенштайном, котрий в означеному контексті говорив про сферу містичного, яка може бути пережита, але не може бути висловлена - ми натрапляємо в «Ідіоті»: «...в будь-якій геніальній чи новій людській думці, чи просто навіть у будь-якій серйозній людській думці, яка зароджується в чийсь голові, завжди залишається щось таке, чого ніяк не можна передати іншим людям, хай би ви списали цілі томи і розтлумачили вашу думку тридцять п'ять років; завжди залишиться щось, що нізащо не захоче вийти з-під вашого черепа і залишиться при вас навіки; з тим ви і помрете, не передавши нікому, можливо, найголовнішого з вашої ідеї» [1, с. 401].

Втім, це далеко не найголовніша ідея «Ідіота», вона висловлюється, так би мовити, між іншим, принагідно. Натомість ключовою можна було б назвати ідею про безумовно прекрасну, досконалу людину.

І такого роду людину Достоевській прагне показати в образі князя Льва Мишкіна (як згодом в образі Макара Івановича Долгорукого з «Підлітка» або ж, в останньому своєму романі, – в образах Альоші Карамазова чи старця Зосіми). Саме на прикладі ключового персонажу «Ідіота» людська ідентичність може бути прочитана в її «нормативному» вигляді (у чомусь схожа на нормативну релігійна модель людського існування, як її розумів С. К'єркегор, а ще раніше – Б. Паскаль). В якомусь сенсі образ «прекрасної людини» в особі князя Мишкіна постає як земна подоба Ісуса Христа.

Нормативна модель наповнюється в «Ідіоті» реальним змістом, показана через реальні думки, розмови, вчинки. Тобто представлений головний герой не являє собою якусь ідеальну і бездоганну фігуру, але це такий герой, який, що напрочуд важливо, чинить стосовно інших дійових осіб таким чином, аби допомогти їм позбавитись самозадоволеності, самозаспокоєності, зашкарублості, надмірної «матеріалізованості» і ницості помислів та прагнень. Князь Мишкін прагне розбудити в людині найкращі почуття і думки, реабілітувати одиничне в умовах тотального домінування загального (бо вихід із соціальних криз знаходиться, згідно з Достоевським, не стільки через економічні програми, скільки через перетворення одиничного індивіда).

Зрештою, князь хоче допомогти кожному з нас (у тому числі тим, які живуть у ХХІ сторіччі) хоча б спробувати чесно розібратися в собі, «інтеріоризуватися» – щоб перестати бути споживаючою гедоністичною твариною чи самозадоволеним біороботом. В цьому сенсі постать Льва Мишкіна стає напрочуд актуальною в контексті антропологічної кризи сучасності, позаяк через звертання до його образу привідкривається, серед іншого, один із шляхів можливої альтернативи щодо, на жаль, доволі близької перспективи ментальної катастрофи, яка вже в найближчому часі може обернутися і катастрофою фізичного самознищення людини і людства.

По суті, князь Мишкін є христологічним образом. Можна провести чимало паралелей між образом князя Мишкіна та Ісусом Христом. Герой роману теж усе прощає, вважає себе нижчим за інших, думки людей бачить наскрізь. Подібно до Назарянина, який вельми м'яко ставився до зневажених суспільством людей, наприклад, до митарів і повій, персонаж «Ідіота» не боїться виявити співчуття до людини, до будь-якої людини, в тому числі до тієї, якої відцуралося навіть найближче її оточення, і тим самим наразитися на небезпеку бути відкинутим цим середовищем.

Найбільше із Христом князя Мишкіна об'єднує смирення і дивовижна правдивість (якої більшість не схильна ні практикувати, ні навіть чути).

Нарешті – ставлення до дітей і загалом тема дитинства, яка стає однією з ключових у романі. Кожен із нас колись був дитиною і спізнав стан непорочності, чистоти й відкритості. «Будьте, як діти!» – закликає своїх ближніх Ісус. А князь Мишкін у розмові з сімейством Єпанчіних каже: «Через дітей душа лікується» [1, с. 66]. На його думку, дорослі погано знають дітей, – приміром, вони не знають, що їм, дітям, можна говорити буквально все, що з ними треба бути максимально відкритими. Комфортне почуття в середовищі дітей приводить князя до відвертого зізнання: «...Не люблю бути з дорослими», «товариші мої завжди були діти» [1, с. 75].

Цікаво, що нерідко тема дитинства тісно переплітається з темою материнства, причому це переплетіння набуває релігійного виміру. Ось один із пронизливих фрагментів «Ідіота»: «...Достоту так, як буває матрина радість, коли вона першу від своєї дитини посмішку побачить, достоту такою буває у Бога радість, щоразу, коли він з неба побачить, що грішник перед ним від усього свого серця на молитву стає» [1, с. 223-224]. Саме в цій думці, яка сприймає Бога як нашого рідного батька і розуміє Його радість на людину як радість отця на своє рідне дитя, полягає, як вважає князь Мишкін, вся сутність християнства.

Отже, князь Мишкін, ця подоба Христа на грішній землі, всю свою чисту і справжню любов, все своє співчуття дарує людям, кожному з них, це справжня альтруїстична любов, а такою є любов християнська (на відміну, скажімо, від любові-пристрасті Рогожина чи любові-марнославства Гані Іволгіна), проте інші не завжди до цього готові, вони не йдуть їй назустріч, вони закриваються в собі (до речі, розімкненість – дуже важливе поняття в поняттєвому світі екзистенціалізму).

Світ князя, в якому головне – любов, князя, який прагне врятувати одухотворену красу, такий світ гине, це трагедія люблячої людини. В очах більшості, князь Мишкін – «чудний», «ідіот», «юродивий», «викидень». Однак, знову ж таки, не варто на цій підставі сприймати цей образ як образ невдахи. Князь свідомо обрав цей шлях. Це шлях людини «не від світу цього», тим часом, згідно з новозавітними словами, «мудрість світу цього є немудрістю перед Богом» (до речі, зовсім не випадково Рогожин у благородному пориві каже князеві: «таких, як ти, Господь любить»).

Князь Мишкін справді володіє мудрістю, нехай вона і здається в очах світу наївністю і безглуздя. Водночас, незважаючи на очевидні труднощі утвердження на цьому «несприятливому ґрунті» його власного розуміння світу, князь простодушню зізнається, що він не позбавлений претензії «інших

навчати». Причому ці претензії, які можуть здатися надмірними, все ж мають під собою ґрунт: незважаючи на всю свою наївність, недосвідченість, розсіяність, князь, як ніхто інший, тонко розуміє психологію людей, непомилково їх бачить – своїм проникливим інтуїтивним чуттям (прихильна до князя генеральша Епанчіна солідарна з ним, кажучи: «...серце головне, а інше – дурниця» [1, с.84]. Причому він не тільки бачить, він відкрито говорить про все, що думає і що відчуває, не замислюючись над наслідками, згубними перш за все для нього самого. Так, наприклад, князь говорить Гані Іволгіну: «...Ви, як на мене, просто найзвичайнісінька людина, яка тільки може бути, хіба тільки що слабка дуже і зовсім не оригінальна» [1, с.126]. Чи могла «світська», «доросла», «досвідчена» людина говорити щось подібне? Говорити настільки прямо і відверто? Настільки не рахуючись із можливими для себе згубними наслідками? Звісно, ні (невипадково саме дитина з усією щирістю й безпосередністю вигукує в казці Андерсена: «Король голий!», дорослі ж відмовчуються). «Він як дитина, яка відкриває світ заново...», - пише Померанц [4, с.205].

Ще раз зазначимо: на перший погляд здається, що вся історія, розказана про князя, свідчить про його беззастережну поразку. В цьому спотвореному, чужому щодо краси світі люблячий, альтруїстичний князь Мишкін зазнає невдачі. Він, за влучними словами Грігорія Померанца, «переповнений любов'ю намагається роздати свою переповненість, від якої задихається, і всі тягнуться до нього – і не вміють прийняти дару, а за звичкою кусають і рвуть на частини» [4, с.205]. Проте на цій підставі в жодному випадку не можна вважати справу князя Мишкіна програною (як не можна було сприймати смерть Ісуса на хресті як життєве фіаско).

Позитивність і «світлість» князя Мишкіна з самого початку дуже яскраво відтіняється на тлі малопривабливих «темних» героїв роману (свого часу Константін Мочульській цілком слушно зауважував, що, коли порівнювати «Ідіота» із попереднім романом – «Злочин і карою», темряви стає більше: якщо в останньому страшною недугою були вражені лише Раскольніков і Свідрігайлов, а решта були більш-менш здоровими, то в «Ідіоті» «всі душі надломлені, основи розхитані, всі джерела отруєні» [5, с.393]. Князь Мишкін і справді перебуває у темному, непривабливому, жорстокому світі. Образно кажучи, це світ задушливий, у ньому князеві важко дихати. Тут надто багато фальшивого, несправжнього, багато лицемірства, заздрощів, хитрувань, підступності, зрештою, тут надто багато потворного.

Як уже відзначалося, у розумінні князя, краса, будучи пов'язаною зі справжньою любов'ю як вищою істиною, вищим добром, найповніше втілюється в постаті Ісуса Христа як уособлення метафізичного синтезу божественного та людського. Відповідно людина є тим прекраснішою, чим більше вона «вбирає» в себе дух Христовий, чим більше вона уподібнюється Христу. Звісно, йдеться передовсім про метафізичну *красу*. За слушним зауваженням американця Джеймса Сканлана (до речі, саме він використовує це словосполучення: метафізична краса.) аура князя Мишкіна – містичне переживання, зв'язане з гармонійним, метафізичним з'єднанням «Я» героя з вищою духовною реальністю, і краса на цьому високому рівні абстракції є чимось цілком уможливленим...» [6, с.146]. Тому «...сутність краси для Достоєвського полягає не в її втіленні в природі, мистецтві чи моральній поведінці людини, а в її ідеальному статусі як метафізичної цінності» [6, с.147].

Звісно, варто також розглянути «автентичне існування» князя Мишкіна в контексті екзистенційної філософії.

Відомо, що в історико-філософській науці міцно утвердилася думка про приналежність Достоєвського до предтеч екзистенціалізму (поряд із такими мислителями, як К'єркегор. І справді, багато філософів, яких зараховують до цієї течії, в той чи інший спосіб визнавали значущість ідей російського письменника для своїх побудов чи принаймні закріплювали за ним роль «інспіратора». Вже зазначалося, що існують свідчення, згідно з якими у свої юні роки Достоєвським зачитувався Гайдеггер, без Достоєвського важко собі уявити філософування Альбера Камю, Лева Шестова і Ніколая Бердяєва та інших. Достоєвській завжди прагнув до такої цілісності, як згодом прагнули до неї екзистенційні філософи на кшталт Ясперса і Гайдеггера: зауважмо в цьому контексті, наскільки суттєвою бачить цю установку В. В. Бібіхін, коли, коментуючи витoki мислення цих двох класиків «філософії існування», він зазначає: «Життя повинно бути... схоплене в цілому» [7, с.117], чи коли він вказує на вагомість «відчуття цільності життя» [7, с.120].

Річ ясна, вельми суттєвою була та «межова ситуація», яку пережив Достоєвській у молодості: «Ешафот був велетенською подією в душевному житті письменника», для якого в такий спосіб «почалось інше існування...» [5, с.287]. Розмірковування про страту не зводяться лише до закликів відмовитися від смертної кари як такої. Тут присутня також суто екзистенційна рефлексія, яка має на увазі усвідомлення того, наскільки загострюється відчуття життя, наскільки воно переосмислюється, якщо людина опиняється на порозі власної смерті: «Що, якби не вмирати! Що, якби повернути життя, – яка безмежність! І

все це було б мос! Я б тоді кожну хвилину у ціле століття перетворив, нічого б не втратив, кожну б хвилину рахунком відраховував, вже нічого б даремно не витратив!» [1, с. 62-63]. Між іншим, завдяки драмі на Семьоновском плацу ми не тільки маємо достовірний опис емоцій людини напередодні самої страти (дещо схожий прецедент вже раніше описав Віктор Гюго у повісті «Останній день засудженого до смерті» - цей твір, між іншим, справив неабияке враження на Достоевського), ця подія, завдавши могутньої травми психіці автора «Ідіота», водночас загартувала його, принаймні, будь-які страждання, які він переживав згодом, здавалися порівняно з тим моторошним очікуванням страти безневинними, дріб'язковими, нікчемними. Це, власне, те, що екзистенціалісти описують поняттям «межової ситуації» (Grenzsituation) і що в контексті танатологічної проблематики, у «Бутті і часі», Гайдеггер позначить концептом «забігання наперед до смерті» (Vorlaufen zum Tode).

Мовою екзистенційної філософії, те, що пропонує Достоевський на прикладі князя Мишкіна, є показом спроби досягти автентичного існування – уявляючи себе перед обличчям невідвратної смерті (модус майбутнього) і пригадуючи власний досвід дитинства (модус минулого). При цьому принциповим є спирання на релігійні основи, зокрема, у світлі християнської релігії утворюючи цінності любові, добра і краси (порівняймо цей підхід із релігійною стадією людського існування у К'єркегора).

Водночас Достоевській демонструє і, так би мовити, протилежний полюс: йдеться про нігілістичні тенденції, які виражаються дуже багатьма його персонажами – почасти вже згадуваними «темними» людьми роману «Ідіот» (не лише Рогожиним і подібними йому, але й особливо студентом Іполітом), проте більшою мірою – «підпільною» людиною (герой «Нотаток із підпілля», ціла низка персонажів «Бісів» і т.д.).

Отже, подібно до Паскаля і особливо К'єркегора, Достоевській прагнув віднайти якусь нормативну модель людського існування – і хоча ці пошуки відбувалися в площині художньої літератури, а не філософської есеїстики (як у попередніх двох випадках), безумовними є спільні засади – утвердження такої моделі на християнському ґрунті. Водночас у всіх зазначених випадках ця нормативна християнська модель утверджується через контраст, негативне відштовхування – у Паскаля стосовно скептика-атеїста, у К'єркегора – щодо етичного та етичного модусів людського існування, у Достоевського – відносно «темних» людей чи «підпільної» людини.

Список використаних джерел

1. Достоевський Ф.М. Идиот: Роман в чотирьох частих. Минск:Беларусь, 1981
2. Бердяев Н.А. Откровение человека в творчестве Достоевского. О Достоевском. Творчество Достоевского в русской мысли 1881-1931 годов. Сборник статей. Москва: Наука, 1991.
3. Достоевский Ф.М. Письмо к М.М.Достоевскому (16.08.1839). Достоевский Ф.М. Собрание починений в 15 томах. Санкт-Петербург: Наука, 1996. т.15.
4. Померанц Г. Открытость бездне. Встречи с Достоевским. 3-е изд., доп. Москва - Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, 2013.
5. Мочульський К. Гоголь. Соловьев. Достоевский. Москва: Республика, 1995.
6. Скалан Дж. Достоевский как мыслитель/ пер с англ. Д. Васильев, Н. Киреева. Санкт-Петербург.: Академический проект, 2006.
7. Биbihин В.В. Ранний Хайдеггер. Материалы к семинару. Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2009.

ЗАГОРУЛЬКО О.А., к.ю.н.с., викладач

ТОВ «Харківський університет», фаховий коледж

Харків, Україна

**ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА ЩОДО ВИРІШЕННЯ
АГРАРНОГО ПИТАННЯ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ**

Постать Євгена Чикаленка як одного з видатних діячів українського національного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст., досить детально досліджена сучасною українською історичною наукою. Ціллю даної наробки є з'ясувати еволюцію поглядів Євгена Чикаленка на проблему вирішення аграрного питання в українських землях Російської імперії.

Будучи великим землевласником і одночасно активним учасником українського національного руху, членом Загальної української організації, одним з ініціаторів створення (в умовах революційної ситуації 1904 року) Української демократичної партії, Євген Чикаленко постає прихильником досить радикального вирішення аграрного питання. Згідно програми УДП землі державні (казені), удільні, кабінетні, монастирські на території України мають

ЗМІСТ

Привітальна промова ректора Українського державного університету залізничного транспорту С. Панченка	3
Привітальна промова проректора з наукової роботи Українського державного університету залізничного транспорту Г. Ватулі	4
СЕКЦІЯ І. ФІЛОСОФСЬКІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ	
<i>ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ</i>	
АБАШНИК В.О. Володимир Чучмарів (1898–1978) як дослідник філософії Спінози	5
АБАШНИК У.В. Геерт Кайль та аналітична філософія в Німеччині	11
АНДРУЩЕНКО В.П. Академічна мобільність як запорука ефективності вищої освіти	15
ГРИНЬОВА Д.А. Антикітерський корабель: історія дослідження	19
ГУЖВА А.А. «Етика Авраама»: назустріч комунікативному розуму	22
ДАНІЛ'ЯН В.О. Соціально-економічні наслідки пандемії COVID-19 для українського суспільства	25
ДАНІЛ'ЯН В.О., ВОРОБІЙОВА А.А., НАГОРНА А.Є. Актуальні проблеми філософської науки в добу глобалізації	28
ДАХНІЙ А. Й. Феномен «позитивно-прекрасної людини» у сучасному світі у контексті екзистенційних мотивів романів Ф. Достоєвського	30
ЗАГОРУЛЬКО О.А. Еволюція поглядів Євгена Чикаленка щодо вирішення аграрного питання в Російській імперії	40
КОММЕДАЛ О. Johan Galtung's theory of structural violence and peaceful transformation of conflicts	45
ЛЮБИВИЙ Я.В. Рефлексія як механізм відтворення та конструювання ідентичності: цивілізаційний аспект	47
ПАВЛОВ В.І., АГУЛОВ В.В. Г.-Г. Гадамер: герменевтичний метод як «універсальний аспект філософії»	52
ПЕТРУШОВ В.М. Людвиг Вітгенштайн і його «логіко-філософський трактат» (до 100-річчя виходу у світ)	59
САБАДУХА В.О. Метафізична теорія особистості як відповідь на глобальні виклики	65

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

**МАТЕРІАЛИ ІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ «ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ
ТЕХНОЛОГІЇ»**

**REPORTS OF THE IX INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE “A PERSON, A SOCIETY, COMMUNICATIVE
TECHNOLOGIES”**

м. Харків, 21–22 жовтня 2021 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times ET.
Умов. друк. арк. 19,76. Наклад 120 прим. Замов. № 1019/9-21.

Видавництво ТОВ «ДІСА ПЛЮС»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДК № 4047 від 15.04.2011 р.
61029, м. Харків, шосе Салтівське, буд. 154. Тел. (057) 768-03-15,
e-mail: disadruk@gmail.com

Надруковано з готових оригінал-макетів у друкарні ФОП Петров В. В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис № 2400000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057) 778-60-34.
e-mail:bookfabrik@mail.ua